

УДК 330.341.1

Марченко О. І.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства
Університету державної фіскальної служби України*

Сасенко Я. П.

*студентка
Університету державної фіскальної служби України*

Marchenko O. I.

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Economics of Enterprise
University of the State Fiscal Service of Ukraine*

Saienko Y. P.

*Student
University of the State Fiscal Service of Ukraine*

ОГЛЯД ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ІННОВАЦІЯ»

REVIEW OF APPROACHES TO THE DEFINITION OF «INNOVATION»

Анотація. У статті розглянуто й проаналізовано розвиток теоретичних поглядів провідних вчених у теорії інновації. Зазначено відмінності в трактуванні економічної категорії «інновація» основоположниками та представниками сучасності. Досліджено взаємозв'язок між поняттями «нововведення», «новизна» та «інновація». Розглянуто етапи життєвого циклу інновацій.

Ключові слова: інновація, нововведення, новизна, інноваційна діяльність, життєвий цикл інновацій.

Постановка проблеми. У сучасній літературі, як в науковій, так і в публіцистичній, термін «інновація» можна зустріти чи не в кожному абзаці друкованих видань. І кожен автор вкладає у цей термін власне бачення, що іноді є досить суперечливим. У середині ХХ століття цей термін широко використовувався у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Дуже важливо підкреслити, що інновації є об'єктом дослідження нових наук.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні основи вивчення інновацій закладено такими всесвітньо відомими вченими-економістами, як П. Друкер, який визначав інновацію як підвищення потенціалу людських та матеріальних ресурсів, М. Кондратьєв, який на основі вивчення кризових явищ в економіці висунув теорію «довгих хвиль», М. Туган-Барановський, який розробив вчення про закономірність циклічності еконо-

мічної динаміки, пов'язаної з періодичністю промислових криз, Й. Шумпетер, який уперше використав у науковому обігу термін «інновація» та показав необхідність її вивчення як комплексного процесу від початкового етапу фундаментальних досліджень до практичного застосування у сфері споживання. Провідними вітчизняними дослідниками у вирішенні згаданої проблеми є В. Александрова, Ю. Бажал, С. Бойко, А. Даниленко, О. Жилінська, М. Крупка, А. Кузнєцова, С. Онишко, М. Туган-Барановський, Л. Федулова.

Постановка завдання. На основі викладеного матеріалу можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в:

- оцінці наукових підходів до визначення поняття «інновація»;
- розкритті сутності та взаємозв'язку понять «новизна», «нововведення» та «інновація»;
- розгляді основних етапів життєвого циклу інновацій.

Виклад основного матеріалу. Єдиний у своєму роді процес, що об'єднує науку, техніку, економіку, бізнес і управління, – це процес розробки і впровадження інновацій. У ньому втілюються ті знання, які компетентний керівник, ефективно працюючий учений, творчий мислячий інженер, розумний урядовець і просто освічений член суспільства повинен мати завтра. Це процес перетворення наукового знання у фізичну реальність, що змінює суспільство. Вивчення інноваційної діяльності підприємства, теоретичні і практичні пошуки можливостей її активізації як на рівні підприємств, так і на рівні держави активно проводяться у всіх країнах світу. Водночас у світовій економічній літературі немає однозначного визначення інновацій, хоча саме поняття «інновація» з'явилося у XIX столітті. Фахівці характеризують інновації по-різному (табл. 1) [8, с. 27].

На основі таблиці 1 можна зробити висновок про те, що упродовж розглянутих у дослідженні етапів теорії інноваційного розвитку різні вчені по-різному підходили до трактування основних економічних категорій і понять, що спричинило неоднозначність їх тлумачення та призвело до певного хаосу в категорійному апараті. Представники сучасної наукової школи також не виробили однозначний підхід до визначення суті інновації як економічної категорії.

Для розуміння ролі інновацій важливим є пізнання їх місця в теорії «довгих хвиль» Миколи Кондратьєва (1892–1938 рр.). Учений встановив, що економічні піднесення та спади, що регулярно відбуваються у країнах із ринковою економікою, перебувають у тісному зв'язку з нововведеннями. Вони змінюють тенденцію господарської кон'юнктури з понижувальної на підвищувальну, викликаючи при цьому утворення хвиль. Подібно до різних типів хвиль нововведення також нерівномірні у часі. Упродовж близько двох десятиліть перед початком «підвищувальної хвилі великого циклу» спостерігається пожвавлення у сфері технічних винаходів, як перед, так і на самому початку «підвищувальної хвилі» відбувається їх широке застосування у сфері промислової практики. Саме внаслідок довгохвильових коливань відбувається зміна лідируючих секторів економіки [6]. М. Кондратьєв вважав, що інновації розвиваються за своїми власними закономірностями, які він поділив на закономірності статички, динаміки і генетики.

Прогнозування інноваційного розвитку економіки на засадах технологічного прориву ґрунтується на теорії «довгих хвиль» М. Кондратьєва [6, с. 147–154], яка доводить, що великі цикли пов'язані з вагомими науково-технічними винаходами або відкриттями вчених, з періодами науково-технічних революцій, зміною технологічної парадигми або якимись іншими видатними подіями в економічному житті суспільства – утвореннями нових країн, ринків тощо. Розвиваючи теорію бізнесових циклів і економічного зростання свого вчителя М. Туган-Барановського (1865–1919 рр.) [14, с. 96–102], який ще у 1894 р. у своїй магістерській роботі, розглядаючи промислові кризи в Англії, довів, що циклічність економічного розвитку визначається обмеженістю позичкового капіталу та особливостями його інвестування в капітальні товари, М. Кондратьєв уперше звернув увагу на залежність між початком «підвищувальних хвиль» великих циклів та появою нових технічних винаходів й впровадженням нових технологій: «Перед початком підвищувальної хвилі кожного великого циклу, а інколи на її самому початку спостерігаються значні зміни в умовах господарського життя суспільства. Ці зміни зазвичай відображені в значущих винаходах та відкриттях, в глибоких змінах техніки виробництва й обміну, в підсиленні ролі нових країн у світовому господарському житті тощо» [6, с. 147–154].

Таблиця 1

Визначення сутності інновації як економічної категорії у межах етапів теорії інноваційного розвитку

Етапи теорії інноваційного розвитку	Представники теорії	Сутність інновації як економічної категорії
Класична теорія інновацій	Й. Шумпетер, В. Зомбарт, В. Мічерліх	Виробнича функція, яка приводить до зміни технології виробництва
Теорія циклів (теорія «довгих хвиль»)	М. Туган-Барановський, А. Шпідгофф, М. Кондратьєв	Джерело циклічного відтворення основного капіталу, яке визначається закономірностями статички, динаміки і генетики, і є поясненням економічного зростання
Неокласичні теорії	С. Кузнєць, Г. Менш, М. Калецькі, В. Хартман, Б. Твісс, Х. Хауштайн	«Головний імпульс» довгострокового економічного розвитку, що виходить від нових споживчих товарів, нових методів виробництва і транспортування, нових ринків, нових організаційних форм у промисловості
Теорія прискорення	П. Друкер	Результат діяльності, основне джерело розвитку підприємництва
Соціально-психологічна теорія	Х. Барнет, С. Вітте, Е. Денісон	Продукт оптимальної взаємодії соціально-психологічних і організаційно-соціологічних факторів людини
Теорія «нової економіки»	Р. Менселл, А. Норман, Д. Ліон, Ю. Яковець, В. Геєць, Ю. Бажал, О. Лапко, С. Онишко, Л. Федулова	Специфічний інформаційний продукт постіндустріальної економіки

На понижуючій хвилі, коли підсилюються кризові явища в економіці, припиняють діяльність підприємства, зростає рівень безробіття, активізується інноваційна й підприємницька активність малих і середніх підприємств, що приводить до появи значної кількості інновацій, що за умови досягнення критичної маси і завдяки впровадженню у виробництво припиняють розвиток кризи і прискорюють початок наступної великої хвилі. Тобто на початку життєвого циклу великих систем важливу роль відіграють науково-технологічні нововведення, що впливають на зміни економічної кон'юнктури, попиту і пропозиції. Виникають кластери інновацій, внаслідок чого реструктуризується економіка: «Протягом приблизно двох – двох з половиною десятиліть перед початком підвищувальної хвилі великого циклу спостерігається пошкваллення у сфері технічних винаходів. Широке застосування винаходів у сфері промислової практики збігається з початком підвищувальної хвилі великих циклів» [5, с. 34].

Термін «кластеризація нововведень» було започатковано Й. Шумпетером (1883–1950 рр.), представником класичної теорії інновацій, після ознайомлення з творчим доробком М. Кондратьєва. Саме новизну Й. Шумпетер вважав вирішальним критерієм під час визначення інновації (нововведення). Він першим серед економістів зробив спробу дослідити можливості здійснення нововведень. Термін «інновація» трактував так: «втілення наукового відкриття технічного винаходу в новій технології або в новому виді виробу» [16, с. 413]. Згідно з теорією Й. Шумпетера найбільш важливими є впровадження нових продуктів і нових методів виробництва. Науковець першим серед економістів визначив відмінність між товарними і технологічними новаціями. Інші комбінації (3–5) він теж пов'язував із впливом технічного прогресу та нововведень. Масова поява «нових комбінацій» за Й. Шумпетером свідчить про початок піднесення економіки.

Продемонструвавши вплив технологічних революцій на економічний розвиток, Й. Шумпетер, як зазначає Ю. Бажал, «встановив тісний зв'язок між упровадженням у виробництво базових науково-технологічних інновацій і довгостроковими коливаннями циклічного розвитку економічних процесів. Згідно з цією теорією однією з центральних категорій є «деструктивне творення», коли базові технологічні інновації водночас руйнують старі галузі виробництва і створюють нові» [3, с. 22].

Представники неокласичних теорій інвестиційного розвитку, а саме М. Калецькі, С. Кузнець, Г. Менш, відводили особливу роль інноваціям в економічних процесах. Відштовхуючись від шумпетерівського пояснення інновації як «головного імпульсу» розвитку, що «виходить від нових споживчих товарів, нових методів виробництва і транспортування, нових ринків, нових організаційних форм у промисловості» [8, с. 14], учені враховували і економічні цикли, в яких інноваційні вибухи є основними детермінантами чергування кризових періодів і періодів розквіту, що визначають моменти виникнення і тривалість цих періодів.

Й. Шумпетер поділяв інновації на первинні (базові) та вторинні (похідні). Первинні (базові) інновації – це ті, що є основою великих винаходів і формують фундамент для виникнення дрібніших за значущістю інноваційних розробок (вторинних (похідних)). Саме базові інновації, що справляють найсуттєвіший вплив на розвиток суспільства, повинні найбільше підтримуватися державою, тоді як уявні інновації, що лише затягують час, слід вилучати із системи державного регулювання [11, с. 13].

Великий внесок у теорію інноваційної діяльності, а отже, у теорію економічного зростання, зробив М. Калецькі

[8, с. 15]. На його думку, забезпечити постійне економічне зростання можна у межах одного циклу товарного обігу, однак внутрішні імпульси самої системи, до яких вчений відносить й інновації, можуть перетворити розвиток економіки з циклічного на стрибкоподібний, причому такий стрибкоподібний розвиток може закріпитися на довгострокову перспективу.

Американський економіст П. Друкер [2] на основі робіт Й. Шумпетера, М. Кондратьєва, М. Калецькі та в результаті аналізу економічної ситуації у США протягом 1980-х рр. зробив висновок про «атипічний цикл Кондратьєва», коли упродовж падіння темпів розвитку традиційних галузей промисловості спостерігалася не стагнація, а економічне зростання, викликане зростанням підприємницької активності. Висновки П. Друкера базувалися на спостереженнях за розвитком підприємництва «за західною моделлю» (США), яке було більш ризиковим і розвивалося більш високими темпами. Висновки, зроблені цим вченим, пов'язали підприємницьку та інноваційну діяльність, стали основою теорії інноваційного підприємництва, або так званої «теорії прискорення», – четвертим етапом розвитку теорії інноваційної діяльності.

Представники сучасної наукової школи також не виробили однозначного підходу до визначення суті інновації як економічної категорії. Упродовж 90-х рр. ХХ століття сформувалася думка про те, що інвестиції та інновації мають однакову природу. Тому ототожнювалися поняття інвестиційної та інноваційної діяльності, методики розрахунку ефективності інвестиційних та інноваційних проєктів. Сьогодні спостерігаються розбіжності під час визначення таких категорій, як «новинка», «нововведення», «інновація». Тому, досліджуючи інноваційну діяльність, потрібно насамперед уточнити категорійний апарат дослідження, його класифікацію, доповнити й дати власне визначення та тлумачення основних термінів і понять.

Тлумачення інновації залежить від методу конкретної науки чи мети дослідження. Слово “innovation” (англ.) утворене з латинського «новація» (новизна, нововведення) і англійського префікса «ін», що означає «в», «введення». Отже, у перекладі з англійської «інновація» означає «введення нового, відновлення». Впровадження нового у господарську практику визначається як нововведення, тобто з моменту прийняття до поширення новація здобуває нову якість і стає інновацією. У 60-ті рр. ХХ століття окремі науковці вважали за потрібне розмежовувати терміни «новація» та «нововведення». Наприклад, П. Лелон ще до 1968 р. зазначав, аналізуючи проблему планування наукових досліджень, що під новацією треба розуміти новий вид продукції, нові методи, технології, а нововведення – це впровадження новацій в економічний цикл. Однак інновація не є синонімом нововведення або новизни, оскільки поняття «новизна» і «нововведення» різняться за своєю етимологічною природою. Сьогодні у деяких випадках автори вітчизняних публікацій із проблем інноваційної економіки зазначають, що поява нових термінів часто зумовлена суб'єктивізмом перекладачів. Наприклад, О. Пампура вважає, що термін «нововведення» – це не що інше, як один з українських варіантів англійського „innovation”, тому немає жодної потреби «шукати відмінності між нововведеннями та інноваціями» [12, с. 35]. Однак інновація, як правильно доводить Ю. Бажал, – «це не просто нововведення, а нова виробнича функція. Це зміна технології виробництва, яка має історичне значення і є необхідною. Інновація становить стрибок від старої виробничої функції до нової, але не кожне нововведення, нове виробництво є інновацією» [1, с. 10].

Науковці, які вивчають інноваційні проблеми, вкладають у поняття «інновація» різний зміст. Зокрема, на думку Ю. Пимошенка, інновація – «результат успішного ринкового обміну ідей на стадії їх зародження, освоєння, дифузії на інших об'єктах» [8, с. 22]. Д. Соколов, А. Титов, М. Шабанова під інновацією (нововведенням) розуміють кінцевий результат створення і впровадження принципово нового чи модифікованого засобу (новинки), що задовольняють конкретні суспільні потреби і дають ряд ефектів (економічний, науково-технічний, соціальний, екологічний) [8, с. 22]. А. Пригожин зазначає, що нововведення зводиться до розвитку технології, техніки, управління на стадіях їх зародження, освоєння, дифузії на інших об'єктах [15, с. 46]. Економісти П. Завлін, А. Казанцев, Л. Мінделі [4, с. 22] вважають, що інновація – це використання у тій чи іншій сфері суспільства результатів науково-технічної діяльності, спрямованих на вдосконалення процесу діяльності чи його результатів. Різні вчені по-різному підходили до трактування основних економічних категорій, що спричинило неоднозначність їх тлумачення та призвело до певного хаосу в категорійному апараті.

Згідно з Законом України «Про інноваційну діяльність» інновації – це новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [13].

Протікаючи в часі, інновація проходить через ряд стадій, які у сукупності є життєвим циклом. Загалом під життєвим циклом інноваційної розробки розуміють період від зародження ідеї до розробки, створення, поширення, використання та утилізації (занепаду) продукту [7, с. 18].

Життєвий цикл інновацій – це період від зародження ідеї, створення новинки та її практичного використання до моменту зняття з виробництва. За своїм характером життєвий цикл інновації відповідає життєвому циклу товару і проходить етапи розробки, просування на ринок, зростання, зрілості та занепаду, котрі характеризуються різним співвідношенням витрат, пов'язаних із розробленням та виведенням на ринок, і доходів від її продажу. Кожен етап життєвого циклу інновації охоплює кілька етапів, що відрізняються за змістом робіт.

Етап створення інновації включає фундаментальні науково-дослідні роботи (етап 1), що спрямовані на

одержання нових наукових знань та виявлення найбільш істотних закономірностей. Пріоритетне значення фундаментальної науки в розвитку інновацій визначається тим, що вона виступає генератором ідей. Прикладні науково-дослідні (етап 2) та дослідно-конструкторські роботи (етап 3) пов'язані з розробкою нового виду продукції і включають технічне проектування, випуск робочої конструкторської документації, виготовлення та випробування дослідних зразків. Результати інноваційної діяльності фактично реалізуються на етапі 4, що включає впровадження товару на ринок. Очевидно, що на цьому етапі прибутку немає, оскільки витрати перевищують доходи від продажу. Етап зростання є періодом швидкого сприйняття нового товару ринком і швидкого зростання прибутків.

Етап зрілості характеризується уповільненням темпів збуту внаслідок придбання товару більшістю покупців. Товар перестає бути новинкою. Прибуток стабілізується або зменшується у зв'язку зі зростанням витрат на його захист від конкурентів. Цим етапом життєвий цикл інновації фактично завершується. На етапі спаду відбувається різке падіння збуту і зниження прибутків. Товар знімається з виробництва.

Отже, найбільш вразливим з погляду фінансового забезпечення є «витратний» період, під час якого інноваційні витрати ще не компенсуються відповідною віддачею від реалізації інноваційного проекту. Цей період відповідає трьом першим етапам, а також частині 4 етапу – до моменту початку повернення вкладених коштів. Саме у цьому періоді важливіша державна і податкова підтримка інновацій. А тому система інноваційних податкових пільг повинна бути спрямована не тільки на підтримку впровадження інновацій, але й на стимулювання фундаментальних і прикладних дослідно-конструкторських розробок.

Висновки. Проаналізувавши питання становлення та розвитку теорії інновацій, можна стверджувати, що зарубіжними та вітчизняними науковцями багато уваги приділяється дослідженням різноманітних аспектів інноваційної сфери, проте вона потребує подальшого досконалого вивчення.

Таким чином, інновація є кінцевим результатом інноваційної діяльності, який одержав втілення у вигляді нового або удосконаленого продукту, впровадженого на ринку, або удосконаленого технологічного процесу, що використовується в практичній діяльності підприємства.

Список використаних джерел:

1. Бажал Ю. Економічна теорія технологічних змін / Ю. Бажал. – К. : Заповіт, 1996. – 238 с.
2. Друкер П. Новые реальности в правительстве и политике, в экономике и бизнесе, в обществе и мировоззрении / П. Друкер ; пер. Л. Нахапетян. – М. : СП «Бук Чембер Интернэшнл» : Остожье, 1994. – 377 с.
3. Економічна оцінка державних пріоритетів технологічного розвитку / за ред. Ю. Бажала. – К. : Ін-т економ. прогнозування, 2002. – 320 с.
4. Завлін П. Оценка эффективности инноваций / П. Завлін, А. Васильев. – СПб. : Бизнес – пресса, 1998. – 216 с.
5. Інноваційний розвиток економіки : модель, система управління, державна політика / за ред. Л. Федулової. – К. : Основа, 2005. – 522 с.
6. Кондратьев Н. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Избранные сочинения / Н. Кондратьев. – М. : Экономика, 2002. – С. 147–154.
7. Краснокутська Н. Інноваційний менеджмент : [навч. посібник] / Н. Краснокутська. – К. : КНЕУ, 2003. – 504 с.
8. Кузнєцова А. Фінансування інвестиційно-інноваційної діяльності / А. Кузнєцова. – Львів : НАН України, Ін-т екон. прогнозування, Нац. банк України, Львів. банк. ін-т, 2005. – 319 с.
9. Лапко О. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання : [монографія] / О. Лапко. – К. : Інститут економічного прогнозування НАН України, 1999. – 253 с.
10. Онишко С. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку : [монографія] / С. Онишко. – Ірпінь : Національна академія ДПС України, 2004. – 434 с.
11. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності : [навч. посібник] / [С. Онишко, Т. Паєнко, К. Швабій]. – К. : КНТ, 2008. – 256 с.
12. Пампура О. Управление инновационным процессом в промышленности / О. Пампура. – Донецк : ЧЭПНАУ, 1999. – С. 35.

13. Про інноваційну діяльність : Закон України від 4 липня 2002 р. № 40-IV (із змінами та доповненнями від 25 березня 2005 р. № 2505-IV) // Сайт Державного агентства України з інвестицій та інновацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.in.gov.ua.
14. Туган-Барановский М. Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов. Общая теория кризисов / М. Туган-Барановский. – М. : Наука, 1997. – С. 96–102.
15. Фатхутдинов Р. Инновационный менеджмент : [учебник] / Р. Фатхутдинов. – 4-е изд. – СПб. : Питер, 2003. – 400 с.
16. Schumpeter J. The Economics and Sociology of Capitalism / J. Schumpeter. – N. J. : Princeton, 1991. – 413 p.

Аннотация. В статье рассмотрено и проанализировано развитие теоретических взглядов ведущих ученых в теории инновации. Указаны различия в трактовке экономической категории «инновация» основоположниками и представителями современности. Исследована взаимосвязь между понятиями «новшество», «новизна» и «инновация». Рассмотрены этапы жизненного цикла инноваций.

Ключевые слова: инновация, нововведение, новизна, инновационная деятельность, жизненный цикл инноваций.

Summary. Development of theoretical looks of leading scientists is considered and analyzed in the theory of innovation. These differences in the interpretation of the economic categories of “innovation” and representatives of the founders of modern times. Intercommunication is investigational between concepts “innovation”, “novelty” and “innovation”. The stages of life cycle of innovations are considered.

Key words: innovation, innovation, novelty, innovative activity, life cycle of innovations.